

Наталія Ротар

ПАРТІЙНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ
ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГРОМАДИ
НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2002–2014 РР.

Дослідження партійної самоідентифікації чернівецької громади на парламентських виборах, здійснене шляхом оцінки присутності чернівчан у передвиборчих списках політичних партій і блоків та результатів голосування у багатомандатному виборчому окрузі, довело, що партійна самоідентифікація в умовах виборчого процесу є електоральною реакцією виборців на ідентифікаційні маркери, що декларуються партіями у передвиборчих програмах. Незважаючи на збереження комплексу ідеологічних установок, партійна самоідентифікація чернівецької громади у 2002–2014 рр. зазнала суттєвих трансформацій, основою яких є зростання частки незалежних виборців, які не пов'язують себе та свої політичні переконання з політичною партією, а отже, швидше реагують на нові політичні партії – електоральні проекти, що генерують та повірюють маркери проєктивної ідентифікації, змістовно наповнені ситуативно актуальними проблемами та цінностями.

Ключові слова: партійна самоідентифікація, партійна ідентичність, електоральна ідентифікація, чернівецька громада, парламентські вибори

Nataliia Rotar. Party identity of Chernivtsi community in parliamentary elections 2002–2014

The study of party identity of Chernivtsi community in the parliamentary elections was the implementation by assessing the presence of Chernivtsi in the electoral lists of political parties (blocs) and the results of voting on multi-member constituency. Results of the study showed that the party identity in terms of the electoral process is the reaction of voters in the electoral identification markers, declared by the parties in their election programs. Despite the persistence of complex ideological attitudes, party identity of Chernivtsi community in 2002-2014 has undergone a significant transformation. It's basis is to increase the proportion of independent voters who do not bind

themselves and their beliefs with a political party. They quickly react to new political parties, especially those that are electoral projects generated and propagated markers projective identifikatsii, informative content situationally relevant issues and values.

Key words: *party identification, party identity, electoral identification, Chernivtsi community, parliamentary elections*

Партійна самоідентифікація, будучи за своєю суттю процесом самовіднесення індивіда до числа прихильників політичної партії, що функціонує в політичному просторі даного суспільства, багато в чому визначає характеристики політичної участі та принципи електорального вибору. Водночас, партійна самоідентифікація громадян не завжди та не обов'язково корелює з результатами електорального вибору. Саме неоднозначність взаємозалежності між партійною ідентичністю та електоральним вибором підживлює наукові дискусії про зміст партійної самоідентифікації в умовах електорального процесу. Частина дослідників переконана, що партійна ідентифікація має глибинне психологічне підґрунття [1; 2] або безпосередньо пов'язана з соціальною ідентичністю [3; 4], яка, формуючи політичні уподобання, залишається екзогенною стосовно них. Згідно з економічною теорією голосування громадяни, які ідентифікують себе з певною політичною партією, покладають певні очікування на результат голосування [5]. Засновник і найвпливовіший автор економічної школи голосування Е. Даунс [6] розглядає громадян як активних суб'єктів, які, приймаючи рішення про голосування за політичну партію, керуються особистою зацікавленістю і таким чином підтверджують власну партійну ідентичність.

Сьогодні дедалі більшої популярності набирає підхід, згідно з яким інформація розглядається як основа раціонального вибору і, відповідно, однією з умов партійної ідентичності [7]. Зрозуміло, що кожен з виборців володіє різною за якістю та обсягом інформацією, а іноді й такою інформацією, що не відома іншим виборцям. Раціональний виборець може використовувати інформацію згідно з власними очікуваннями щодо результатів голосування, починаючи від підтвердження правильності власного вибору, формування відповідних партійних ідентичностей у інших виборців і завершуючи політичним маніпулюванням. Інформація виступає важливим ресурсом ідентифікації і тоді, коли виборець стратегічно розуміє,

що голосувати за партію, з якою він себе ідентифікує, немає сенсу (особливо, коли це невелика партія, що не має шансів на перемогу на виборах), тому використовує інформаційний ресурс для встановлення електоральної ідентичності з партією «другої або третьої переваги» [8].

Не менш важливі аспекти партійної самоідентифікації можна досліджувати за допомогою моделі панівної ідеології, в рамках якої підкреслюється роль засобів масової інформації, уряду і особливо системи освіти в процесі політичної самоідентифікації громадян. Відповідно до принципів цієї моделі, формування партійної ідентичності в умовах електорального процесу відбувається під впливом ЗМІ та освіти, адже маніпуляціями ЗМІ охоплюються всі попередні політичні прихильності, сформовані в родині, пов'язані з особистими інтересами і доктринальними позиціями виборця. Однак, незважаючи на те, що ця теорія конструктивна в сенсі дослідження реально існуючих впливів ЗМІ на результати голосування шляхом актуалізації тих питань, які вигідні тій чи іншій партії в конкретній електоральній ситуації, вона критикується за повне нехтування самостійності особистості у визначенні та зміцненні партійних ідентичностей у процесі голосування [9].

Поширеними в сучасній політичній науці є погляди на партійну ідентичність як таку, що значною мірою утворюється з політичних поглядів і оцінок [10]. У 2000-ні рр. набула поширення наукова позиція, згідно з якою партійна ідентичність визначально впливає на електоральний вибір [11] та є фундаментальною категорією для пояснення інших політичних оцінок [12]. Емпіричні дослідження цього аспекту партійних ідентичностей довели, поперше, зростаючу залежність між партійною ідентифікацією та ідеологічними орієнтаціями громадян та, по-друге, що зміни в партійній ідентифікації можуть відбуватися тільки у виборців, які знають про відмінності між політичними партіями у пріоритетних питаннях як ідеологічного, так і ситуативного політичного характеру [13; 14; 15]. Це дозволило поставити питання про те, чи змінюється ідеологія виборця зі зміною партійної ідентичності і чи впливає зміна ідеології на зміну партійної ідентичності.

Метою цієї статті є визначення особливостей партійної самоідентифікації чернівецької громади на парламентських виборах

2002 – 2014 рр. Прояви партійної самоідентифікації чернівецької громади на парламентських виборах досліджуватимемо шляхом визначення (1) присутності чернівчан у передвиборчих списках політичних партій та блоків; (2) результатів голосування у багатомандатному виборчому окрузі, які є електоральною реакцією виборців на ідентифікаційні маркери, що декларуються партіями у передвиборчих програмах.

Оцінюючи процес занесення представників чернівецької громади до передвиборчих списків, ми оперували такою формальною ознакою кандидата в народні депутати, як офіційно задекларований ним факт проживання в м. Чернівці. На парламентських виборах 2002 р. 64 чернівчан були занесені до передвиборчих списків 23 суб'єктів виборчого процесу з 33 [16]. Домінуючою тенденцією інкорпорації чернівчан до передвиборчих списків партій та блоків у 2002 р. було те, що здебільшого вони потрапляли на непрохідні позиції списків тих суб'єктів виборчого процесу, які мали великі шанси на представництво в парламенті (наприклад, директор закритого акціонерного товариства «Чернівецька виробничо-комерційна фірма «Оріон» В. Затірка був занесений до передвиборчого списку Виборчого блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» під № 153) або обіймали верхні позиції в списках партій, які одразу сприймалися виборцями як аутсайтери виборчого процесу (наприклад, помічник-консультант народного депутата України Л. Додонова, занесена до передвиборчого списку партії Всеукраїнського об'єднання лівих «Справедливість» під № 2). На парламентських виборах 2002 р., як чернівчанин, розпочав своє входження в політику Д. Фірташ, на той час директор товариства «КМІЛ» з середньою спеціальною освітою, член всеукраїнського політичного об'єднання «Жінки за майбутнє».

На парламентських виборах 2006 р. кількість чернівчан, що були занесені політичними партіями до передвиборчих списків, зросла до 87 [17]. Однак говорити про підвищення можливостей представництва не варто, оскільки саме на парламентських виборах 2006 р. була зареєстрована найбільша кількість суб'єктів виборчого процесу – 45, з яких 32 партії занесли до партійних списків чернівчан. Процеси інкорпорації представників чернівецької громади до партійних списків знову були позначені певними

особливостями. Зокрема, поряд з появою нових облич на чернівецькому прикладі досить яскраво проявилася і загальноукраїнська тенденція «політичної міграції». Згадувані нами вище В. Затірка та Л. Додонова на парламентських виборах 2006 р. «переїхали», відповідно, до партійних списків «Громадянського блоку ПОРА-ПРП» (№ 49 виборчого списку) та «Народного блоку Литвина» (№ 161 виборчого списку).

У частині інкорпорації чернівчан до партійних передвиборчих списків позачергові вибори до Верховної Ради України 2007 р. характерні тим, що з 20 суб'єктів виборчого процесу 18 (за винятком Комуністичної партії України (оновленої) та Селянського Блоку «Аграрна Україна») занесли до своїх списків 60 представників чернівецької громади [18]. Варто наголосити, що для парламентських виборів 2007 р. був характерний найвищий показник «щільності інкорпорації»* до партійних списків мешканців м. Чернівці, який становив 3,27 (на парламентських виборах 2002 р. показник щільності представництва становив 2,78; 2006 р. – 2,71; 2012 р. – 2,61; 2014 р. – 3,0). Ми прогнозуємо збереження тенденції, зафіксованої у передвиборчих списках партій та блоків на виборах 2012 та 2014 рр., оскільки політичні партії України змінили стратегію інкорпорації, почавши більш активно заносити до своїх передвиборчих списків мешканців Чернівецької області. Наприклад, якщо на парламентських виборах 2002 р. до партійних списків було занесено 4 представники Чернівецької області (за винятком м. Чернівці), то на парламентських виборах 2012 р. – 13 кандидатів, 2014 р. – 33 кандидати (ще 3 мешканці Чернівецької області занесені до партійних списків тими партіями, які не зачислили до них чернівчан).

Якщо принципи занесення представників чернівецької громади до передвиборчих списків на парламентських виборах 2012 р. були збережені (з 21 суб'єкта виборчої кампанії 34 чернівчанини були занесені до списків 13 політичних партій) [19], то на позачергових виборах до ВРУ 2014 р. стали помітними нові тенденції. По-перше,

* Щільність інкорпорації – співвідношення між сумарною кількістю членів громади, занесених до партійних списків, та кількістю суб'єктів виборчого процесу, які занесли представників цієї громади до передвиборчих партійних списків.

за весь досліджуваний період ми зафіксували найменшу кількість політичних партій – 15 з 29, які разом занесли 45 представників чернівецької громади до передвиборчих списків [20]. І хоча показник щільності інкорпорації є вищим, аніж на виборах 2012 р., він досягається за рахунок двох партій: 7 представників чернівецької громади були занесені до передвиборчого списку Політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» та 8 – до передвиборчого списку ПАРТІЇ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА». По-друге, нові політичні гравці Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ» та Політична партія «ПРАВИЙ СЕКТОР» не занесли жодного представника чернівецької громади до передвиборчих списків, що до певної міри пояснюється відсутністю міських осередків цих політичних партій. По-третє, за рахунок інкорпорації до партійних списків представників чернівецької громади спробувала реалізувати наміри щодо збереження в політичному просторі регіону Політична партія «Опозиційний блок», яка занесла до партійного списку 5 кандидатів з м. Чернівці, щоправда, які, на відміну від кандидатів, занесених Політичною партією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» та ПАРТІЄЮ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА», є умовно політичними фігурами.

Важливим аспектом присутності чернівчан у передвиборчих списках політичних партій та блоків на парламентських виборах як чинника політичної самоідентифікації чернівецької громади є, на нашу думку, професійний статус кандидатів у народні депутати. Динаміка представництва в передвиборчих партійних списках за ознакою «сфера зайнятості» наведена у Табл. 1.

Таблиця 1

Сфери зайнятості кандидатів у народні депутати до Верховної Ради України, що проживають у м. Чернівці (2002–2014 рр.)*

Сфера зайнятості кандидатів у народні депутати України	2002 осіб (%)	2006 осіб (%)	2007 осіб (%)	2012 осіб (%)	2014 осіб (%)
Приватна сфера (керівник приватного підприємства, приватний підприємець-фізична особа, працюючий на приватному підприємстві)	15 (23,4)	20 (22,9)	29 (48,3)	10 (29,5)	20 (44,5)

Продовження Табл. 1

Державне управління та державна служба	12 (18,7)	24 (27,5)	17 (28,3)	7 (20,6)	8 (17,9)
Гуманітарна сфера (освіта, культура, ЗМІ, охорона здоров'я)	15 (23,4)	18 (20,6)	10 (16,6)	7 (20,5)	7 (15,7)
Громадські організації	4 (6,2)	5 (5,7)	1 (1,6)	3 (8,8)	0 (0)
Партійний функціонер	2 (3,3)	2 (2,7)	0 (0)	1 (2,9)	0 (0)
Пенсіонер	9 (14,1)	11 (12,6)	1 (1,6)	1 (2,9)	4 (8,7)
Тимчасово не працює	7 (10,9)	7 (8,0)	3 (3,6)	5 (14,7)	6 (13,3)
Разом	64 (100)	87 (100)	60 (100)	34 (100)	45 (100)

* Складено та розраховано автором за: Партії та виборчі блоки партій у виборчому процесі, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>; Виборчі списки кандидатів від партій (блоків). Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року [Офіційний сайт Центральної виборчої комісії України] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/wbr001>; Виборчі списки кандидатів від партій (блоків), 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/wbr001>; Відомості щодо реєстрації виборчих списків кандидатів у депутати. Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp400?PT001F01=900>; Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. Відомості щодо реєстрації виборчих списків кандидатів у депутати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp400?PT001F01=910>

Дані Таблиці 1 засвідчують, що у період 2002–2014 рр., поперше, у партійних передвиборчих списках домінували чернівчани, зайняті у приватній сфері на посадах від власника, керівника до працівника, за винятком 2006 р., який характеризується потужною кадровою динамікою в системі державного управління. По-друге, упродовж усього періоду фіксується однаково високе

представництво чернівчан у передвиборчих списках, зайнятих в системі державного управління та гуманітарній сфері. Однак, зважаючи на те, що, за винятком окремих ЗМІ, організації системи освіти, культури та охорони здоров'я є державними структурами, то сумарний показник зайнятих у системі державного управління і державної служби та гуманітарній сфері на парламентських виборах 2002 (42,1 %), 2006 (48,1 %) та 2012 (41,1 %) рр. домінує над усіма іншими категоріями чернівчан, занесених до партійних списків. Винятками є перевиборчі списки 2007 р, коли цей сумарний показник хоч і був кількісно великим (44,9 %), але меншим, ніж відсоток представників, зайнятих у приватній сфері (48,3 %), та передвиборчі списки 2014 р., які дозволяють говорити про майже 11 % різницю у представництві між зайнятими у державній та приватній сферах на користь останньої. По-третє, у передвиборчих списках на парламентських виборах, що відбувалися упродовж 2002 – 2014 рр., мінімально представлені (а) лідери громадських організацій, а ті, які були занесені, представляли аутсайдерів виборчого процесу; (б) партійні функціонери, що вказує на організаційну й функціональну слабкість місцевих партійних організацій, за винятком партій влади (СДПУ (о), Політична партія «Наша Україна», ПАРТІЯ РЕГІОНІВ) та БЮТ. По-четверте, починаючи з 2002 р. фіксувалася тенденція до витіснення з партійних списків пенсіонерів, несуттєво порушена на парламентських виборах 2014 р. Отже, оцінюючи передвиборчі списки партій на парламентських виборах 2002 – 2014 рр. в ідентифікаційному вимірі, зауважимо, що за ознакою професійної зайнятості чернівецька громада повинна була самоідентифікуватися в системі приватне – державне.

Наступним виміром партійної самоідентифікації чернівецької громади на парламентських виборах є результати голосування у багатомандатному виборчому окрузі, у яких відображається електоральна реакція виборців на ідентифікаційні маркери, що декларуються партіями у передвиборчих програмах. Насамперед звернемося до визначення динаміки активності виборців чернівецької громади на парламентських виборах 2002 – 2014 рр. Для чернівецької громади характерні середні показники активної участі у голосуванні (див. Табл. 2).

Таблиця 2

**Порівняння активності виборців у ТВО № 204 (207)
на виборах до ВР України, 2002–2014 рр.***

Парламентські вибори, рік	Активність виборців на 11 годину (%)	Активність виборців на 15 годину (%)	Активність виборців на 20 годину (%)
2002	6,88	28,3	53,95
2006	13,54	33,60	50,80
2007	15,75	34,82	50,70
2012	21,80	45,44	59,42
2014	16,28	37,80	50,32

* Активність виборців по ВО № 202. 31.03.2002 [Офіційний сайт ЦБК] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>; Хід голосування по територіальному виборчому округу № 207. Чернівецька область. Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/wbp001>; Хід голосування по територіальному виборчому округу № 207. Чернівецька область. Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року [Офіційний сайт ЦБК] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/W6P067?PT001F01=600&Pid100=73&pf7331=207>; Хід голосування по виборчих округах регіону України. Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року [Офіційний сайт ЦБК] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP064?pt001f01=900&pid100=73>; Хід голосування по виборчих округах регіону України. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року [Офіційний сайт ЦБК] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP064?pt001f01=910&pid100=73>

Дані Таблиці 2 засвідчують, що у період 2002–2014 рр. активність ствердження партійних ідентичностей у формі участі в голосуванні, на тлі збереження інтересу до виборів, має в чернівецькій громаді тенденцію поширення пасивного ставлення до виборів у формі абсентеїзму. За результатами опитування, проведеного журналістами газети «Молодий буковинець» на вулицях міста напередодні парламентських виборів 2002 р., чернівецька

громада може бути визначена як політично активна. Так, про свої наміри йти на вибори зазначили 70 % опитаних, 10 % – ще не визначилися, тоді як 20 % чітко вказали, що не братимуть участі у голосуванні [21]. Поряд з результатами опитування «Молодий буковинець» надає інформацію про мотивацію участі у парламентських виборах. Найбільш типовими мотивами участі у голосуванні серед чернівчан є такі: «Треба за нашу державу вболівати»; «Думаю, що вибори щось змінять, бо якщо сидіти вдома, то точно нічого не покращиться»; «Треба йти на вибори, щоб подивитися на тих, хто в майбутньому вирішуватиме долю держави»; «Хочу дізнатися, що буде у нашому політичному житті нового»; «Піду на вибори. Треба ж когось обрати»; «Обов'язково піду на вибори. Адже не можна залишатися осторонь таких важливих подій» [21]. Проте різниця у кількості чернівчан, які задекларували своє ставлення щодо особистої участі у голосуванні, та тими, хто прийшов на виборчі дільниці на парламентських виборах 2002 р., пояснюється посиленням орієнтацій на абсентеїзм як форму політичної участі. Основним мотивом звернення до абсентеїзму є ситуативні чинники (нестача часу, звичка, ставлення до політики загалом та виборів) або особливості конкретної передвиборчої ситуації (передбачуваність результатів виборів, відсутність реальної альтернативи вибору, неважливість типу виборів для виборців, загальна політична, соціальна, економічна ситуація в країні). І якщо на перший ряд причин, що породжують абсентеїзм, можна вплинути шляхом застосування відповідних виборчих технологій, то другий ряд причин не піддається жодному впливу, окрім раціональної урядової політики, яка позитивно оцінюватиметься громадянами. Отже, рівень активності виборців у голосуванні на парламентських виборах перебував у зоні середніх показників, основною причиною чого є відсутність публічного партійного дискурсу регіонального рівня, який би систематично відтворював маркери ідентифікації, характерні для тієї чи іншої політичної партії. До певної міри цей факт можна визначати і як одне з пояснень результатів парламентських виборів у багатомандатному окрузі в м. Чернівці (див. Табл. 3).

Таблиця 3

Кількісна динаміка партійної самоідентифікації чернівецької громади на парламентських виборах 2002–2014 рр.*

Назва політичної партії (виборчого боку)	Рік проведення виборів до ВР України									
	2002		2006		2007		2012		2014	
	Результати голосування «ЗА», %									
	ВО 202	По Ук-раїні	ТВО 207	По Ук-раїні	ТВО 207	По Ук-раїні	ОВО 201	По Ук-раїні	ОВО 201	По Ук-раїні
Виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» ¹	37,92	37,92	18,69	13,95	16,75	14,15	Не пройшла до парламенту		Не брала участі	
Комуністична партія України	9,11	19,98	2,28	3,66	3,59	5,39	6,42	13,18	Не пройшла до парламенту	
Виборчий блок політичних партій «За єдину Україну»	2,92	11,77	Не брала участі		Не брала участі		Не брала участі			
Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко» ²	13,72	7,26	34,90	22,29	45,75	30,71	39,40	25,54	5,89	5,68
Соціалістична партія України	3,42	6,87	3,68	5,69	1,38	2,86	Не пройшла до парламенту		Не пройшла до парламенту	
Соціал-демократична партія України (об'єднана) ³	10,11	6,27	1,37	1,01	Не брала участі		Не брала участі		Не брала участі	

Продовження Табл. 3

ПАРТІЯ РЕГІОНІВ ⁴	Брала участь у складі ВБПП «За єдину Україну!»	16,63	32,14	19,78	34,37	15,89	30,00	3,90	9,43
Політична партія «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка»	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	19,04	13,96	Не брала участі			
Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода»	Не брала участі	Не пройшла до парламенту	Не пройшла до парламенту	14,53	10,44	Не пройшла до парламенту			
Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ»	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	28,59	22,14			
ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА»	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	21,00	21,89			
Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ»	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	15,65	10,97			
Радикальна партія Олега Ляшка	Не брала участі	Не брала участі	Не брала участі	Не пройшла до парламенту	4,57	7,44			

* Складено за: Підсумки голосування по партіях (блоках) у виборчому окрузі. Чернівецька область Виборчий округ № 202 [Офіційний сайт ЦВК]

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2002/WEBPROC0V>; Відомості про підрахунок голосів виборців у межах територіального виборчого округу № 207. Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року [Офіційний сайт ЦВК] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/wbr001>; Відомості про підрахунок голосів виборців у межах територіального виборчого округу № 207. Вибори народних депутатів України 2007 року [Офіційний сайт ЦВК] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/plsvnd2007/wbr001>; Відомості про підрахунок голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі в межах ОВО. Одномандатний виборчий округ №201 (Чернівецька область). Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року [Офіційний сайт ЦВК] Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP304?PT001F01=900&pf7331=201>; Відомості про підрахунок голосів виборців у загальнодержавному виборчому окрузі в межах ОВО. Одномандатний виборчий округ № 201 (Чернівецька область). Вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року [Офіційний сайт ЦВК] Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP304?PT001F01=910&pf7331=201>

Примітки:

¹ На виборах 2006 р. назва суб'єкта виборчого процесу Блок «НАША Україна»; на виборах 2007 р. брав участь у складі Блоку «НАША Україна – НАРОДНА САМООБОРОНА»

² На виборах 2006 р. та 2007 р. назва суб'єкта виборчого процесу – «Блок Юлії Тимошенко»; на виборах 2012 р. та 2014 р. назва суб'єкта виборчого процесу – Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»

³ На виборах 2006 р. була основою «Опозиційного блоку НЕ ТАК!»

⁴ На виборах 2014 р. стала організаційною основою Політичної партії «Опозиційний блок»

У найбільш загальному сенсі, дані, наведені у Таблиці 3, дозволяють зробити два висновки. По-перше, на основі системи Праві – Центр – Партія влади – Ліві, в структурі партійних ідентичностей чернівецької громади цінності правого спектра партій є референтними для чернівчан. Зокрема, сумарний показник електоральної підтримки правих партій у період 2002 – 2014 рр. не був нижчим за 50 % (2002 р. – 51,64 %; 2006 р. – 53,59 %; 2007 р. – 62,29 %; 2012 р. – 55,03 %; 2014 р. – 71,12 %), тоді як сумарний показник лівих

партій не перевищував 13 % (2002 р. – 12,53 %; 2006 р. – 5,96 %; 2007 р. – 5,17 %; 2012 р. – 6,68 %; 2014 р. – 2,59 %).

По-друге, процес формування та відтворення партійних ідентичностей чернівецької громади на виборах до Верховної Ради України 2002–2014 рр. позначений специфікою конкретної електоральної ситуації. Зважаючи на те, що партійна ідентичність не передбачає «одвічної прив'язки» виборця до політичної партії, він здатен голосувати за іншу партію, насамперед тому, що критично поставився до політичної інформації та використав її для електоральної ідентифікації з тим чи іншим суб'єктом виборчого процесу. У цьому контексті особливої ваги набуває характер виборів, який усвідомлюється виборцем та продукує відповідні ідентифікаційні реакції. Зокрема, парламентські вибори 2002 та 2006 рр. за характером були критичними виборами, які привели до переосмислення партійних ідентичностей у чернівецькій громаді. На парламентських виборах 2002 р. чернівчани задекларували свої нові електоральні ідентичності, надавши абсолютну електоральну перевагу Виборчому блоку політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», а на парламентських виборах 2006 р. – «Блоку Юлії Тимошенко».

Парламентські вибори 2007 р. були виборами, що змінили співвідношення політичних сил у країні та спричинили незначні коливання у структурі електорату чернівецької громади, зберігаючи незмінними партійні ідентичності більшості виборців в ідеологічному сенсі. Насамперед, маємо на увазі збільшення розриву у кількості виборців, які електорально ідентифікували себе з Блоком «НАША Україна – НАРОДНА САМОБОРОНА» та «Блоком Юлії Тимошенко» на користь останнього та зменшення показників електоральної підтримки чернівецькою громадою Соціалістичної партії України до 1,58 % (3,68 % на парламентських виборах 2006 р.) на користь КПУ, яка за результатами виборів пододала в ТВО № 207 3 % бар'єр, на відміну від виборів 2006 р. (2,28 %).

Характер політичної ситуації, в якій відбувалися парламентські вибори 2012 та 2014 р., дозволяє визначати їх як руйнуючі вибори, котрі попри збереження формату партійної системи призвели до знищення більшості стабільних і постійних зв'язків між партіями та електоратом, наслідком чого стала заміна партій-

них ідентичностей. Процеси заміни електоральних ідентичностей у чернівецькій громаді розпочалися на парламентських виборах 2012 р., коли поряд з традиційно високою підтримкою Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (39,4 %) чернівчани в електоральній ситуації ідентифікували себе з Політичною партією «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка» (19,04 %) та Політичною партією Всеукраїнське об'єднання «Свобода» (14,53 %). Вибори 2014 р. продовжили процес заміни електоральних ідентичностей, адже електоральна підтримка Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» знизився з 39,4 % у 2012 р. до 5,89 % у 2014 р., тоді як з Політичною партією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» ідентифікували себе 28,59 % чернівчан, що взяли участь у голосуванні, ПАРТІЄЮ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА» – 21,00 %, Політичною партією «Об'єднання «САМОПОМІЧ» – 15,65 %. Зауважимо, що зберігаючих виборів, наслідком яких є збереження політичного курсу та відтворення політичної ситуації, а отже, і збереження й відтворення партійної ідентичності виборця, в електоральній ситуації в Україні у досліджуваній період не було. Це дозволяє дійти висновку, що процеси формування та зміни партійних ідентичностей в електоральній ситуації відбуваються в чернівецькій громаді достатньо активно та динамічно. Єдиною політичною силою, стосовно якої можна говорити про відтворення ідентичностей, є Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина», яка упродовж усіх парламентських виборів 2002–2014 рр. здобувала підтримку в чернівецькій громаді вищу, ніж по Україні.

Партійні ідентичності, що актуалізуються громадою в електоральній ситуації, слід розуміти і як реакцію громади на передвиборчі партійні програми. Незважаючи на те, що передвиборчі програми уважно читає доволі незначний сегмент виборців, тим не менш, їх вивчення в контексті політичних ідентичностей цікаве з декількох позицій: по-перше, вони є тим документом, за допомогою якого суб'єкти виборчого процесу самоідентифікують себе в дискурсивному політичному полі; по-друге, ці офіційні документи є вихідними у вивченні наступності артикуляції проблем передвиборчої риторики; по-третє, передвиборчі програми є документом, який структурує політичні дебати періоду виборів та наділяє суб'єкта виборчого

процесу умовним комплексом політичних позицій, що безпосередньо формує ідентифікаційний зв'язок між суб'єктом виборчого процесу та виборцем.

Будучи політичними текстами, передвиборчі програми одночасно виконують (1) тактичні завдання, пов'язані з інтенсивним поширенням інформації, актуалізацією та відтворенням сформованих партійних ідентичностей та практичною реалізацією партійної політики, і (2) стратегічні завдання, які в контексті політичних ідентичностей спрямовані на формування та моделювання партійних ідентичностей. У країнах розвинутої демократії передвиборчі партійні програми зорієнтовані на виконання саме тактичних цілей, тоді як в Україні навпаки, партії формують та структурують свої програми згідно із сукупністю стратегічних цілей, зокрема, спрямовують їх на зміну або збереження поточної політичної ситуації, перерозподіл чи підтримку існуючого балансу між політичними силами.

Звертаючись до аналізу передвиборчих партійних програм тих політичних сил, які на парламентських виборах 2002 – 2014 рр. у багатомандатному виборчому окрузі подолали прохідний бар'єр, послуговуватимемося методом політичного аналізу, зокрема таким прийомом, як політичний аналіз на рівні прямого слова, який дозволяє визначити позиції політичних партій стосовно найважливіших, на їх погляд, політичних проблем, окреслити шляхи їх розв'язання та фактично сформулювати комплекс маркерів партійної ідентифікації в електоральній ситуації. На нашу думку, найбільш важливими для партійної ідентифікації виборців під час парламентських виборів є смислові інтерпретації таких маркерів, як Влада, Свобода/Рівність/Справедливість, Приватна власність, Геополітичне позиціонування, Права людини, Держава/Правова держава, Популізм.

Оскільки нашим завданням є визначення особливостей електоральної реакції чернівецької громади на маркери ідентифікації з метою визначення сутності політичного *Ми* даної громади, пропонуємо послідовно характеризувати еволюцію смислового наповнення кожного з маркерів в електоральній динаміці. Початком відліку є смисли ідентифікаційних маркерів, визначені партіями на парламентських виборах 2002 р.

Влада є одним з тих ідентифікаційних маркерів, який задає загальний напрям асоціацій з політичною партією. Специфікою передвиборчих програм усіх політичних партій, які були підтримані чернівецькою громадою як парламентські, була презентація смислів влади як справедливої влади. Сенси влади, які були підтримані чернівецькою громадою, передбачають, що влада повинна бути «відповідальною та професійною» [22], зорієнтованою на консолідацію через компроміс («здатною об'єднати зусилля різних політичних сил та суспільства в цілому»), справедливою (приведемо до влади професійних та непідкупних людей, які будуть відстоювати інтереси громадян») та патріотичною («діє в інтересах народу і слова якої не розходяться з ділом» [23]). Фактично, чернівчани погодилися з тим, що для формування саме такої влади треба розірвати «фінансовий зв'язок влади і капіталу», зробивши так, «щоб владою управляв не капітал, а народ»; організувати ефективну систему навчання людей тому, як здійснювати владу; внести зміни до Конституції, які «розумно збалансують права та обов'язки гілок влади», та передбачити в законах процедуру імпичменту для всіх недобросовісних виборних осіб; зробити парламентську опозицію «повноцінним державним інститутом контролю суспільства над владою»; забезпечити розвиток реального місцевого самоврядування [23]. Такі сенси влади, що поширювалися Виборчим блоком Юлії Тимошенко, позиціонувалися у місцевій періодиці як позиція «нелівого протестного електорату» [24]. Свою опозиційність щодо режиму Л. Кучми у визначенні смислів влади найбільш чітко визначив Л. Лук'яненко під час зустрічі з чернівецькими журналістами, наголосивши на тому, що наявна модель влади є «антиукраїнською та кримінально-мафіозною» [25].

Паралельно з підтримкою таких смислів влади для 12,53 % виборців була характерна ідентифікація з лівими ідеологемами, якими наповнювався образ влади. Подібно до правих партій, КПУ та СПУ обстоювали необхідність зміни системи влади, що зробить її підконтрольною народу. Проте основними інституційними інструментами вбачали підвищення ролі парламенту та самостійності уряду, правовими – прийняття закону про імпичмент (порядок відставки) Президента [26]. Зауважимо, що СПУ на

парламентських виборах 2002 р. у чернівецькій громаді здобула тільки 3,42 % голосів виборців за прохідного бар'єра у 4 %, натомість КПУ мала четвертий результат – 9,11 %, зіставний з результатом СДПУ(о) – 10,11 %. Отже, чернівчани, які ідентифікували себе з лівими ідеологемами, підтримували їх більш радикальний варіант в інтерпретації КПУ, яка смисли влади розкривала через розуміння політичної влади як влади трудящих («Відродити народовладдя, контроль трудящих за діяльністю владних структур»; «Комуністи ідуть у владу не заради влади, а заради служіння трудовому народу» [27]).

Смисли влади, які поширювалися партією влади (Блок «За єдину Україну!») та СДПУ (о), що позиціонувала себе як центристська, а не поміркована ліва партія, були наповнені нейтрально-популістськими передвиборчими гаслами. Наголошуючи на тому, що суспільна злагода є найважливішим критерієм успішності «дій влади в цілому», СДПУ (о) вказувала на необхідність створення «механізмів відповідальності влади перед суспільством», які забезпечуватимуться зв'язком у «ланцюгу: суспільство – партії – представницькі органи – виконавча влада», та підвищенням ролі партій [28]. Влада як маркер електоральної ідентифікації в інтерпретації Блоку «За єдину Україну!» змістовно подібний до позиції СДПУ (о), однак ця політична сила більш активно позиціонувала своє ставлення до необхідності «подолання відчуження людини від влади та сприяння активній участі громадян у державному житті; формування політичної більшості як основи продуктивної взаємодії законодавчої і виконавчої влади; утворення парламентської більшості, яка нестиме повну відповідальність за результати економічного та соціального розвитку, якість законодавчого процесу; систему політично відповідальної влади, забезпечення взаємодії держави, політичних партій, громадянського суспільства» [29]. Поширення таких, доволі технократичних, смислів влади саме як маркерів для електоральної ідентифікації пояснюється тим, що чернівецькі регіональні осередки партій, які утворили Блок «За єдину Україну!», не заперечували того, що вони є партією влади, зорієнтованої на «високі темпи економічного зростання» та формування українського парламенту з професіоналів-практиків, яких там сьогодні недостатньо [25].

Надзвичайно важливим для ідентифікації виборців з політичною партією є інтерпретації співвідношення свободи, рівності та справедливості як політичних цінностей. Аналіз передвиборчих програм політичних партій на парламентських виборах 2002 р. вказує на те, що до інтерпретації цієї проблеми не звернулися ліві політичні партії. Праві ж, насамперед БЮТ, інтегрували до своєї передвиборчої програми категорію справедливості. Вихідним у її інтерпретації є оцінка українського суспільства та політичного простору України як несправедливого, що проявляється «у фактичній нерівності дітей від народження щодо можливостей формування їх особистості». Справедливість як цінність розуміється БЮТ «не як гасло, а як науковий метод удосконалення суспільства, заснований на виявленні, оприлюдненні і врегулюванні всіх суспільних конфліктів», за допомогою якого можна забезпечити рівний доступ до високоякісної освіти та охорони здоров'я для всіх громадян, незалежно від матеріального становища, соціального статусу чи місця проживання: «Наш основний закон – Воля до справедливості» [23]. Отже, запропонована БЮТ інтерпретація справедливості як політичної цінності жодним чином не співвідноситься з ідеями, характерними для правого політичного спектра. Натомість, СДПУ (о) використала як маркер ідентифікації одне з класичних розумінь справедливості, контекстом якого є справедливі закони, дія яких невідворотна [28]. За допомогою такого розуміння справедливості СДПУ (о) визначає основні характеристики держави соціальних інвестицій як «цивілізованої моделі справедливих економічних відносин, яка працює на примноження державної та приватної власності, створює належні умови для інвестицій, гарантує надійну систему соціального захисту, пенсійне і медичне забезпечення» та виходить на проблему рівності, інтерпретація якої відповідає основним принципам соціал-демократії («Ми проти «демократії для обраних», «Ми – за демократію для всіх і кожного!»), паралельно використовуючи популістську риторику щодо необхідності ліквідації підпорядкування демократичних інститутів і цінностей «клановим і олігархічним інтересам» [29].

Ставлення до приватної власності для чернівецької громади є індикатором, що вказує на розрив з радянським минулим. Однак, незважаючи на поширення практики приватної власності в повсяк-

денному житті та сприйняття її як звичного елементу, всі політичні партії, підтримані чернівецькою громадою, досить активно використовували приватну власність як цінність для маркування себе у виборчому процесі. Зокрема, у ставленні до приватної власності чернівецька громада ідентифікувала себе з її розумінням у контексті: (1) необхідності державної власності природними монополіями й об'єктами стратегічного значення [23] та припинення злочинної «прихватазації» [27]; (2) обов'язкової перевірки законності приватизації та проведення інвентаризації державної власності [23] (перевірки законності привласнення основних засобів виробництва [27]) та гарантування рівних правових умов функціонування підприємств і господарств різних форм власності, набутої законним шляхом [27]; (3) забезпечення державою невідворотності виконання господарських договорів і суворого дотримання зобов'язань учасниками господарської діяльності [28]. Однак різниця у, здавалося б, однаковій інтерпретації приватної власності як цінності БЮТ та КПУ полягає у різному ставленні до категорії «капітал». КПУ наполягає, що «стратегічно важливі підприємства мають належати державі, а не капіталістичним хижакам», тому партія не дозволить «злочинцям сховати награбоване за кордоном» [27], тоді як БЮТ уникає оціночних ставлень до капіталу.

Надзвичайно важливим маркером електоральної самоідентифікації для чернівецької громади є геополітичне позиціонування політичної партії. На парламентських виборах 2002 р. чернівецька громада підтримала європейський вибір. Зауважмо, що на цих парламентських виборах вони не набули форми чітких артикульованих вимог, а подавалися БЮТ та НУ у контексті традиційної на той час багатовекторності – «Сприятимемо формуванню нових регіональних структур для розвитку співпраці з нашими сусідами» [22]; «Зовнішня політика буде здійснюватися в ім'я своєї нації, на основі мирних рівноправних стосунків з усіма державами, з якими Україна має спільні інтереси» [23], та спрямовуватися на «формування у світі єдиної і впливової української спільноти» й максимальне використання транзитних можливостей України [23].

Меншою мірою чернівецька громада підтримала геополітичне самопозиціонування КПУ, навіть не зважаючи на те, що ця

політична сила чітко формулювала маркери геополітичної ідентифікації – рівноправний союз братерських народів суверенних держав, підпорядкування зовнішньої політики національним інтересам України, які лежать у площині «розширення співробітництва з країнами СНД, найближчими сусідами, іншими державами світу», а Росія і Білорусь – «наші економічні партнери, політичні союзники і історичні побратими», в союзі з якими «має бути і Україна». Образ ворога у геополітичному сенсі розгортався навколо «американської адміністрації, Міжнародного валютного фонду, інших фінансово-політичних спрутів» [27].

Найбільш розгорнуто геополітичне самовизначення на парламентських виборах 2002 р. представлене у передвиборчій програмі Блоку «За єдину Україну!». Україна для цієї політичної сили є європейською країною «за геополітичним розташуванням і культурними традиціями», тому її майбутнє нерозривно пов'язано з Європою, а потенціал українського народу «може розкритися тільки через творче освоєння цінностей європейської культури і світової цивілізації» [29]. Однак сприяння «комплексній євроінтеграції України» має відбуватися паралельно «зміцненню зв'язків з країнами СНД»: «Наш блок виступає за гармонізацію зовнішньої політики України, за наповнення новим змістом стосунків з Росією та країнами СНД, нарощування української зовнішньополітичної, економічної та гуманітарної присутності в Європі і світі» [29].

Найбільш змістовно наповненим маркером електоральної ідентифікації, який однаково широко використовувався усіма політичними партіями, що були підтримані чернівецькою громадою, став у 2002 р. популізм. Чернівецька громада ідентифікувала себе з необхідністю негайного розв'язання соціальних та економічних проблем, «спричинених безвідповідальним ставленням влади до людини», створенням дієвих механізмів повернення «боргів українським громадянам у зв'язку із знеціненням їхніх грошових вкладів», підвищенням зарплат та пенсій, рівня соціального забезпечення в цілому, підвищенням соціального статусу працівників освіти, науки та охорони здоров'я, створенням ефективної системи адресної державної допомоги знедоленим, забезпеченій старості, захисту материнства та дитинства – «потребами простої людини» [29]. Важливими для чернівчан виявилися ідеї «відновлення всеохоплю-

ючого довгострокового пільгового кредитування населення» [23] та конкретні обіцянки політичних партій лівого спектра і центристів, зокрема, «За рахунок введення 1,5 % податку на імпорتنі автомобілі, дорожчі 50 тис. грн, та маєтки, ціною більше 500 тис. грн, забезпечимо підвищення зарплати педагогам до 350 грн. Державна допомога батькам становитиме не менше 200 грн на дитину щомісяця» [26]; «Наступний крок – зменшення їх на 30 % за рахунок використання для потреб населення українського природного газу, втричі дешевшого за імпортний, дешевої електроенергії атомних електростанцій. Обмежимо законом комунальні платежі до 12 відсотків доходу сім'ї» [26]; «Забезпечити стабільність національної грошової одиниці, щорічне зростання ВВП на 6-7 %, збільшення реальних доходів населення у *півтора рази*, перехід до інноваційної моделі розвитку; забезпечити повну продуктивну трудову зайнятість, збільшити на 1,5 млн кількість робочих місць» [29].

Майже однаковим змістом були наповнені смисли, за допомогою яких лідери електорального вибору чернівецької громади здійснювали інтерпретацію політичних цінностей «права людини» та «правова держава».

Динаміка партійної ідентифікації чернівецької громади під час парламентських виборів 2002–2014 рр., відображена у Таблиці 3, засвідчує, що визначені вище смисли маркерів ідентифікації були характерними для чернівецької громади у період 2002–2007 рр. Варто наголосити, що на парламентських виборах 2006 р. більш активно застосовувався прийом самоідентифікації політичних партій шляхом визначення власних позицій стосовно домінуючої політичної сили. Такий прийом самоідентифікації був застосований ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ на парламентських виборах 2006 р., коли перша частина передвиборчої програми «Рік Майдану – рік обману» була побудована із використанням словосполучень: «*Вони обіцяли, Вони запевняли, Вони пророкували*», після яких наводилося власне бачення наслідків обіцянок, запевнень та пророцтв [30]. Подібний варіант самоідентифікації, однак у формі підтвердження ідентичності з президентською гілкою влади, тоді ж було використано Блоком «Наша Україна». На противагу програми ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, у передвиборчій програмі цієї політичної сили застосовували прийоми, що вказували на єдність з В. Ющенком та системою його політичних позицій – «Ми були з

Віктором Ющенком, коли він створював опозиційний Блок «Наша Україна»; «Ми були з Віктором Ющенком, коли він сказав: «Я йду в Президенти»; «Ми створили політичну силу»; «Ми разом з Президентом реалізуємо задумане і остаточно виконаємо передвиборчі зобов'язання Віктора Ющенка» [31].

Починаючи з парламентських виборів 2012 р. смисли маркерів ідентифікації, на які реагувала чернівецька громада, починають зазнавати змін, що пов'язано з появою нових політичних сил, зокрема Політичної партії «УДАР (Український Демократичний Альянс за Реформи) Віталія Кличка», за яку проголосувало 19,04 % чернівчан, та політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода», підтриману 14,53 % чернівецьких виборців, що в обох випадках є вищим показником підтримки, ніж загалом в Україні. Для підсилення ціннісної різниці з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ ВО «Свобода» звернулася до інструментів раціонального пояснення розуміння партією влади свободи як політичної цінності, наголошуючи, що «одним із кричущих прикладів перешкодження опозиційним політичним силам у веденні передвиборчої агітації є заборона розповсюдження агітаційних матеріалів «Свободи» в Донецькій області, зрив наших зустрічей з виборцями тощо. В той же час, представники ПАРТІЇ РЕГІОНІВ не лише мають повну свободу дій, але й брутально порушують норми виборчого законодавства» [32]. Свободівська інтерпретація політичного плюралізму вказує на те, що дихотомія *Ми – Вони* не зовсім відповідає визначеній суті цієї цінності: «Думаю, ті опозиціонери, що пішли по мажоритарці і воюють зараз з єдиними кандидатами від опозиції, роблять більше шкоди» [33]. Отже, виникає хтось *Інший*, який за певних обставин може бути ідентифікований як *Ми* (ті опозиціонери, які пішли по мажоритарці як єдині кандидати) або *Вони* (ті опозиціонери, що конкурують з єдиними кандидатами від опозиції). Водночас, підсилюючи розмежування з іншими учасниками передвиборчого процесу на емоційному рівні, ВО «Свобода» в інтерпретації політичного плюралізму дотримується принципу, що в теперішній ситуації «в Українській державі «третіх сил» бути просто не може» [34]. Отже, визнаючи на раціональному рівні, що в період передвиборчої кампанії потенційний *Інший* може існувати, на емоційному рівні така можливість заперечується.

За допомогою апеляції до емоційного рівня політичної свідомості виборців ВО «Свобода» конкретизує ціннісний розрив з ПАРТІЄЮ РЕГІОНІВ: (1) *демократія* в Україні неможлива, якщо при владі залишатиметься ПАРТІЯ РЕГІОНІВ: «Титанік» ПАРТІЇ РЕГІОНІВ, який знищує Україну, українську мову, історію, нехтує Конституцією, веде націю до зубожіння і загрожує диктатурою» [35]; (2) *солідарність* в українському суспільстві неможлива за умови продовження соціальної політики ПАРТІЇ РЕГІОНІВ: «соціальні подачки «під вибори», які влада видає за «підвищення соціальних стандартів», невдовзі ляжуть важким тягарем на платників податків, насамперед – на дрібний і середній бізнес, який олігархічна влада, вочевидь, планує задушити остаточно» [36]; (3) *правова держава неможлива* «без усунення цієї банди від влади. Для нас, націоналістів, влада не самоціль, не засіб для збагачення, а лише інструмент для розбудови Української держави» [37]; (4) *толерантність* неможлива до «російських сепаратистів», які «разом із Партією регіонів та її численними партійками-сателітами отримали більшість у складі окружних виборчих комісій. Голоси українців рахуватимуть політичні сили, які відверто виступають за ліквідацію української незалежності та є союзниками Партії регіонів!» [35]; (5) *приватна власність* олігархічного характеру опосередковано, за допомогою метафори Межигір'я, прив'язується до ПАРТІЇ РЕГІОНІВ [35].

Оцінюючи сукупність запропонованих УДАРом маркерів ідентифікації, варто наголосити, по-перше, що вони найбільше відповідають європейському прочитанню політичних цінностей та є потенційно найменш конфліктогенними; по-друге, відсутність маркування політичної цінності свобода пов'язана, на нашу думку, з прагненням уникнути проблеми вибору пріоритетності в системі свобода – рівність, яка і сьогодні залишається проблемою для європейських демократій. На відміну від дискурсу ВО «Свобода», дискурс УДАРу в емоційному зрізі є безоб'єкним, тобто Вони можуть доволно визначатися тими виборцями, які відреагували на Ми-ідентифікаційні маркери УДАРу. Так, конкретизуючи політичну цінність права людини, О. Герасим'юк наголошує, що «житковий мінімум має давати людині можливість бути людиною, а не жебраком. І про це треба дбати владі, а не вивозити капітал в

офшори або витратити на вибори правлячої партії бюджетні гроші і не видавлювати з людей податки на свої потреби» [33]. Визначаючи маркером розриву з Ми-ідентифікаціями категорію «жебрак», у виборця залишається можливість довільної інтерпретації категорій «влада» та «правляча партія», адже вивозили гроші в офшори не тільки в електоральному циклі 2007–2012 рр., а бюджетні кошти витрачалися на передвиборчі кампанії правлячих партій усього періоду незалежності України. На нашу думку, високий рівень підтримки чернівецькою громадою маркерів ідентифікації, що поширювалися УДАРОм, викликаний традиціями толерантності, які так само не передбачають категоричного відмежування від Іншого.

Подібна безоб'єктність характерна й для емоційного розмежування з Вони в інтерпретації цінності толерантність. Про те, що це є свідомо обрана тактика УДАРу, яка залишає можливість для участі в різнопланових коаліціях після виборів, свідчить й партійна позиція, оприлюднена в нетиповій для М. Матіос манері: «Чи можна до цього часу намагатися ділити націю на «своїх» і «чужих» за мовним, регіональним або політичним принципом?... Ні, ні, ні і ще раз ні! Немає хороших чи поганих націй, країн, народів. Є конкретні погані люди. Або непогані. Чесні або лиходії. Негідники або порядні. Людське в людині не залежить від ідеологій, ні від часу, ні від влади, а тільки від виховання, Бога і совісті... Поділ за названими вами принципами – це дуже велике гальмо для перспективи будь-якої країни, не кажучи вже про Україну» [36]. Тобто Вони (Хто?) поділяють громадян України на своїх та чужих, а Ми (УДАР) цього не робитимемо. Відповідь на питання «Хто Вони?» кожен дає для себе індивідуально – це політичні противники (КПУ), політичні конкуренти (Партія регіонів) чи імовірні партнери (ВО «Свобода» та ВО «Батьківщина»).

На парламентських виборах 2014 р. чернівецька громада, поряд з відтворенням електоральної підтримки БЮТ, ідентифікувала себе з такими парламентськими партіями, як Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ» – 28,59 %, ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА» – 21,00 %, Політична партія «Об'єднання САМО-ПОМІЧ» – 15,65 %. Маркери ідентифікації, що поширювалися Радикальною Партією Олега Ляшка та Опозиційним блоком, не знайшли підтримки у чернівчан, забезпечивши підтримку тільки,

відповідно, 4,57 % та 3,90 % голосів виборців. Якщо Політична партія «НАРОДНИЙ ФРОНТ» та ПАРТІЯ «БЛОК ПЕТРА ПОРОШЕНКА» поширювали традиційні для чернівецької громади маркери ідентичності, то Політична партія «Об'єднання САМОПОМІЧ», не маючи міського осередку, саме за допомогою нових смислів політичних ідентичностей змогла набрати у м. Чернівці на 50 % голосів більше, ніж по Україні, та на третину більше, ніж у Чернівецькій області. Це спонукає більш предметно визначити смислове наповнення партійних ідентичностей цієї політичної партії.

Перші рядки передвиборчої програми Політичної партії «Об'єднання САМОПОМІЧ» – «Ми, українці, незалежно від нашого етнічного походження, є єдиним національним тілом, маємо живу душу та невмирущий дух» – за тональністю та ідеєю відповідає феномену Буковинської толерантності та гаслу м. Чернівці «Спільними зусиллями». Ментально близькою чернівецькій громаді є й назва одного з розділів передвиборчої програми «Наша сила – в єдності!», зміст якого розкривається через визначення найбільш прийнятної для «Об'єднання САМОПОМІЧ» моделі відносин між державою та громадянами: «Нашу єдність уособлює Українська держава. Сьогодні обов'язок кожного українця боронити незалежність та цілісність своєї держави. А обов'язок держави – захистити кожного з нас», адже сильна держава – це держава, яка служить своїм громадянам. Інноваційними можна назвати і такі смисли маркерів партійної ідентифікації, як самобутність та самоврядність громади; небайдужість та громадська активність українців; право людини бути собою, захищене судовою системою; державна політика Національного економічного прагматизму [38]. На нашу думку, більшість смислів маркерів ідентифікації, що поширювалися на парламентських виборах Політичною партією «Об'єднання САМОПОМІЧ», об'єднані європейською ідеєю індивідуалізму, інтеграція якої в український політичний дискурс дійсно є інновацією, на яку досить активно відреагувала чернівецька громада.

Водночас, характер передвиборчої кампанії, яку проводило «Об'єднання САМОПОМІЧ» у Чернівцях, не зовсім відповідав європейським зразкам. Насамперед зауважимо, що попри високу зацікавленість ідеями партії, характерну для чернівецької громади,

лідери «Об'єднання САМОПОМІЧ» «чомусь дуже не уважні до Чернівців. Можливо, тому що вважають, що тут страшний Яценюк сидить». Так, на анонсованій зустрічі з С. Семенченком журналісти, «які, зацікавлені приманкою, з'явилися на прес-конференцію, відчули розчарування. Все вийшло, як у дешевих театральних антрепризах, де обіцяють показати зірок, а насправді грають спритні провінційні актори. Семенченка не було» [39]. Медійниками це було розцінено як не увага до чернівецької громади. Зауважимо, що створення цією політичною силою чернівецького міського осередку фактично одразу після парламентських виборів 2014 р. мало певну специфіку: (1) це була організаційна реакція на електоральні ідентичності; (2) осередок політичної партії позиціонував себе як «офіс громадського об'єднання «Самопоміч» [40], основним завданням якого є функції, нетипові для політичної партії – «надавати чернівчанам консультації різного роду: від юридичних до цивільних, адже у нас сильний волонтерський рух» [40]; (3) відкриття «офісу громадського об'єднання «Самопоміч» відбувалося за патронату народного депутата України, заступника голови Комітету Верховної Ради з питань фінансової політики і банківської діяльності О. Лаврика; (4) чернівецький осередок очолила Н. Гусак – невідома для більшості чернівецької громади, чоловік якої конкурував за посаду голови регіонального відділення Державної податкової інспекції. Наведена вище специфіка створення міського осередку політичної партії «Об'єднання САМОПОМІЧ» вказує на те, що вона не сприятиме перетворенню електоральної ідентичності на партійну в тих чернівчан, які ідентифікували себе з ідеологемами партії поза наявності її організаційних структур.

Отже, аналіз смислового наповнення маркерів ідентифікації, якими були насичені передвиборчі програми політичних партій та виборчих блоків, що підтримувалися чернівецькою громадою на парламентських виборах 2002–2014 рр., вказує на те, що тільки політичні партії, які ми визначаємо як партії з високим рівнем індоктринації (ВО «Свобода», КПУ) застосовували політичні маркери ідентифікації. Інші політичні партії будували свої передвиборчі програми, виходячи з потреб максимального збільшення

кількості прихильників на основі маркерів електоральної ідентифікації, тому їхні програми в ідентифікаційному вимірі швидше вказували на проблемні зони того чи іншого періоду.

Оцінка динамічної складової процесу партійної самоідентифікації чернівецької громади на парламентських виборах 2002–2014 рр. вказує, що, незважаючи на збереження комплексу ідеологічних установок, партійна самоідентифікація чернівецької громади зазнала суттєвих трансформацій, основою яких є зростання частки незалежних виборців, які не пов'язують себе та свої політичні переконання з політичною партією, а отже, швидше реагують на нові політичні партії – електоральні проекти, що генерують та поширюють маркери проективної ідентифікації, змістовно наповнені ситуативно актуальними проблемами та цінностями.

-
1. Campbell A. *The American Voter* / A. Campbell, P. E. Converse, W. E. Miller, D. E. Stokes. – Chicago: The University of Chicago Press, 1960. – 573 p.
 2. Miller W. E. *The New American Voter* / W. E. Miller, J. M. Shanks. – Cambridge: Harvard University Press, 1996. – 640 p.
 3. Green D. P. *How Stable Is Party Identification?* / D. P. Green, B. Palmquist // *Political Behavior*. – 1994. – № 16 (4). – P. 437 – 466.
 4. Green D. *Partisan Hearts and Minds* / D. Green, B. Palmquist, E. Schickler. – New Haven: Yale University Press, 2002. – 288 p.
 5. Achen Ch. H. *Parental Socialization and Rational Party Identification* / Ch. H. Achen // *Political Behavior*. – 2002. – № 24 (2). – P. 151 – 170.
 6. Downs A. *An Economic Theory of Democracy* / A. Downs. – New York: Harper and Row, 1957. – 379 p.
 7. Lupia, McCubbins. *The Democratic Dilema* / Lupia, McCubbins. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 282 p.
 8. Cox K. *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral Systems* / K. Cox. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 340 p.
 9. Hejvud E. *Politica* / E. Hejvud. – Beograd: Clivo, 2004. – 546 p.
 10. Fiorina M. P. *Parties and Partisanship: A 40-Year Retrospective* / M. P. Fiorina // *Political Behavior*. – 2002. – № 24 (2). – P. 93–116.
 11. Hetherington M. J. *Resurgent Mass Partisanship: The Role of Elite Polarization* / M. J. Hetherington // *American Political Science Review*. – 2001. – № 95 (3). – P. 619 – 631.

12. Bartels L. M. Beyond the Running Tally: Partisan Bias in Political Perceptions / L. M. Bartels // *Political Behavior*. – 2002. – № 24 (2). – P. 117 – 150.

13. Abramowitz A. I. 1998. Ideological Realignment in the U.S. Electorate / A. I. Abramowitz, K. L. Saunders // *Journal of Politics*. – 1998. – № 60 (3). – P. 634–652.

14. Jacobson G. C. Party Polarization in National Politics: The Electoral Connection / G. C. Jacobson // *Polarized Politics: Congress and the President in a Partisan Era*, ed. Jon R. Bond and Richard Fleisher. – Washington: Congressional Quarterly Press, 2000. – P. 9 – 30.

15. Putz D. W. Partisan Conversion in the 1990s: Ideological Realignment Meets Measurement Theory / D. W. Putz // *Journal of Politics*. – 2002. – № 64 (4). – P. 1199 – 1209.

16. Партії та виборчі блоки партій у виборчому процесі, 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

17. Виборчі списки кандидатів від партій (блоків). Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року [Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії України] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001>

18. Виборчі списки кандидатів від партій (блоків), 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>

19. Відомості щодо реєстрації виборчих списків кандидатів у депутати. Вибори народних депутатів України 28 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp400?PT001F01=900>

20. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. Відомості щодо реєстрації виборчих списків кандидатів у депутати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp400?PT001F01=910>

21. Чи підете ви на вибори? // Молодий буковинець. – 2002. – 14–20 лютого. – № 19. – С. 2.

22. Передвиборна програма Виборчого блоку політичної партії «БЛОК ВІКТОРА ЮЩЕНКА «НАША Україна» [2002] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

23. Передвиборна програма «Виборчого блоку Юлії Тимошенко» [2002] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

24. Кожолянюк В. За нашу і вашу Україну / В. Кожолянюк // Молодий буковинець. – 2002. – 14–20 лютого. – № 19. – С. 2.

25. Дудар В. Есдеки прагнуть європейського життя, а «Наша Україна» не хоче на барикади / В. Дудар // Молодий буковинець. – 2002. – 21–27 лютого. – № 22. – С. 4.

26. Передвиборна програма Соціалістичної партії України до виборів у Верховну Раду 2002 р. (на основі розробленого соціалістами законопроекту «Засади внутрішньої і зовнішньої політики»). Сім першочергових зобов'язань соціалістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

27. Комуністи переможуть – Україна виграє! Передвиборна програма Комуністичної партії України [2002] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

28. З людьми і для людей. Передвиборна програма Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) [2002] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

29. Передвиборна програма блоку «За єдину Україну!». СХВАЛЕНО міжпартійним з'їздом виборчого блоку політичних партій «За Єдину Україну!» [2002] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>

30. Добробут – народу! Владу – регіонам!: Передвиборна програма Партії регіонів // Голос України. – 2006. – № 31. – 17 лютого. – С. 4.

31. Україна у нас одна!: Передвиборна програма Блоку «Наша Україна» // Голос України. – 2006. – № 35. – 23 лютого – С. 4.

32. Олег Тягнибок: Ми маємо усунути перешкоди для розвитку Української держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnnybok.info/diyalnist/novyny/033032/>

33. Ольга Герасимьюк: Мене не нужен депутатский иммунитет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kr.ua/daily/081012/359857/print>

34. Олег Тягнибок: При нинішній ситуації в державі «третіх сил» бути не може [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnnybok.info/diyalnist/novyny/033735/>

35. Анатолій Витів: «Свобода» потопить олігархічний «Титанік» Партії регіонів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/033128/>

36. Олег Тягнибок: Вирішення нагальних соціально-економічних проблем «регіонали» підміняють цинічним виборчим популізмом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tyahnnybok.info/diyalnist/novyny/033836/>

37. Кандидат-свободівець Ігор Млавський: слово до земляків-снакіївців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diyalnist/komentari/032588/>

38. Передвиборна програма Політичної партії «Об'єднання «САМОПОМІЧ» [2014] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf171=185>

39. Прес-конференція партії «Самопоміч» нагадала провінційну антрепризу [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://times.cv.ua/2014/09/29/pres-konferentsiya-partiji-samopomich-nahadala-provintsijnu-antepryzu/>

40. На Буковині відкрився офіс «Самопоміч» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://molbuk.ua/chernovtsy_news/83611-na-bukovyni-vidkryv-sya-ofis-samopomochi.html#sel=2:1,3:94